

קידוש השם בימינו

נשיא נמצא אשם בעבירות מין. ראש ממשלה מואשם בעבירות שוחד ושחיתות. רבנים בכמה מדינות נאשמים באיסורים כספיים, בהטרדה מינית ובהתעללות בילדים. העובדה שדברים כאלה קורים מעידה על קלקול עמוק בחיים היהודיים בזמננו.

על הפרק עומד יותר ממוסר פשוט. המוסר הוא אוניברסלי; הוא חל על כולם באותו אופן. שוחד, שחיתות וניצול של כוח הם רעים – והם רעים במידה שווה, ינקוט אותם מי שינקוט. אולם כאשר נוקטים אותם מנהיגים, נכנס לתמונה יסוד נוסף, שהוא מעבר למוסר הבסיסי. זהו עיקרון קידוש השם וחילול השם המוצג בפרשתנו: "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל, אני ה' מקדשכם" (ויקרא כב, לב).

למושגים "קידוש השם" ו"חילול השם" יש היסטוריה. הם עצמם נצחיים, אבל כמושגים הם התפתחו על ציר הזמן. חילול השם האמור בפסוק שבפרשתנו, מובנו צר ומקומי (על פי פירוש אבן-עזרא). הפרק שהוא מופיע בו עוסק בדינים המיוחדים לכוהנים, ובזהירות העצומה הנדרשת מהם בעבודת ה' במשכן. כל ישראל קדושים, אבל הכוהנים הם אליטת קודש בתוך האומה. מתפקידם לשמר את טהרתו של המשכן ואת הדרו, כביתו הסמלי

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

של הקב"ה בקרב בני ישראל. הדינים המיוחדים נועדו לגרום לכוהנים לעשות את מלאכת שמירת הקודש מתוך קפדנות למופת.

ממד אחר נמסר כפי הנביאים, שהשתמשו בכיטוי "חילול השם" לתיאור התנהגות מופקרת המבזה את הצדק והרחמים שבתורת ה'. עמוס זעם על "השאפים על עפר ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי" (עמוס ב, ז). ירמיהו תיאר כמחללי השם את אלה שהתחמקו ממצוות שחרור העבדים על ידי שעבודם החוזר לאחר שחרורם (ירמיה לד, טז). מלאכי, אחרון הנביאים, אומר על הכוהנים המושחתים בימיו, "כי ממזרח שמש ועד מבוא גדול שמי בגוים... ואתם מחללים אותם" (מלאכי א, יא-יב).

לפי מדרש חז"ל¹, הדאגה מפני חילול השם, במובן זה של המונח, היא שהדריכה את אברהם כשעמד בפני הקב"ה ערב מהפכת סדום ועמורה והפציר בו "חללה לך מעשת פדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע! חללה לך! השפט כל הארץ לא יעשה משפט?" (בראשית יח, כה). חללה – לשון חילול; הקב"ה (וכמוהו גם עמו) צריכים להתקשר בתודעת הבריות עם צדק, ואם קורה ההפך שמו מתחלל.

ממד שלישי מופיע בספר יחזקאל. הימים ימי גלות בבל, לאחר חורבן בית ראשון. העם היהודי היה גולה (בחלקו הנכבד), שבור ורצוף. זו הייתה טרגדיה לאומית. לגולים עצמם זו הייתה טרגדיה אנושית. הם איבדו את ביתם, את חירותם ואת עצמאותם. זו הייתה גם טרגדיה רוחנית. "איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר?" (תהלים קלז, ד). ובעיני יחזקאל, זו הייתה גם טרגדיה לקב"ה עצמו:

בְּן אָדָם, בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל אֲדָמְתָם וַיִּטְמְאוּ אוֹתָהּ
בְּדַרְכָם וּבְעֵלִילוֹתָם... וְאָפִיץ אֶתְם בְּגוֹיִם וַיִּזְרוּ בְּאֲרָצוֹת
בְּדַרְכָם, וּכְעֵלִילוֹתָם שִׁפְטִיתִים. וַיָּבֹאוּ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
כָּאוּ שָׁם וַיַּחְלִלוּ אֶת שֵׁם קְדוֹשִׁי בְּאָמַר לָהֶם "עִם ה' אֱלֹהֵי
וַיִּמְאַרְצוּ יָצְאוּ". (יחזקאל לז, יז-כ)

הגלות היא חילול שם ה', כי הגויים אינם מבינים שהיא עונש
שהוא נתן לבני ישראל, אלא סבורים שהיא מלמדת שה' לא
הצליח להגן עליהם. זה מזכיר את תפילתו של משה לאחר חטא
העגל:

לָמָּה ה' יַחְרֶה אַפָּךְ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּכַח גְּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה? לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לְאָמַר
"בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהִרְגָם אֶתְם בְּהָרִים וּלְכַלְתֶּם מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה?" שׁוֹב מִחֲרוֹן אַפָּךְ וְהִנַּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמְּךָ.
(שמות לב, יא-יב)

זהו, כביכול, מלכוד שהקב"ה נתון בו: בחירתו לזהות את שמו
עם ישראל יוצרת ניגוד בין מיצוי מידת הדין והצדק לבין
אופן תפיסתו של הדבר בעיני העמים. מה שנראה לבני ישראל
כמעשה-גמול נראה לעולם כחולשה. האומות מזהות את האלוהות
עם כוח, ועל כן הן מסוגלות לפרש את גלותם של בני ישראל אך
ורק כחוסר-אונים של אלוהיהם. וזהו, אומר יחזקאל, חילול השם.

מובן רביעי של חילול השם התחוויר בשלהי ימי בית שני.
עם ישראל חזר לארצו ושיקם את בית המקדש, אך היה נתון
לשורה של מתקפות. אנטיוכוס הרביעי לבית סלווקוס, ואחריו
הרומאים, ניסו לאסור את קיום אורח החיים היהודי. לראשונה
תפסה הדרישה למסירות-נפש על שמירת מצוות מקום מרכזי

בחוויה היהודית. התעוררה השאלה באילו נסיבות צריך אדם
להיהרג ובלבד שלא יעבור עבירה.

"וּשְׁמֵרְתֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאָדָם
וְחַי בְּהֶם" – ביארו חז"ל: "ולא שימות בהם".² פיקוח נפש
דוחה רוב עבירות שבתורה. יש רק שלושה חריגים, שבהם חלה
התביעה "ייהרג ובל יעבור": איסורי שפיכות דמים, גילוי עריות
ועבודה זרה. חריג נוסף: בזמן גזירות האוסרות לחיות כיהודי יש
להתנגד עד מוות אפילו לגזירה בדבר שרוכי הנעל; כלומר, יש
למסור את הנפש ולא לבצע שום פעולה שתובן כמעבר אל צד
האויב, כבגידה באלו השומרים אמונים לדת ישראל וזריית ייאוש
בקרבם. קידוש השם, היפוכו של חילול השם, הובן אז כנכונות
למות מות קדושים.

אחת התגובות הקולקטיביות הבולטות ועזות-המבע של
העם היהודי לשואה הייתה ההכרה כי כל נספי השואה "נהרגו
על קידוש השם". לא הייתה בכך הפרזה. בעבר, המתים על
קידוש השם היו אלה שבחרו לעשות זאת ולא לבגוד באמונתם.
בג'נוסייד הנאצי, בין יתר מאפייניו המחרידים, לא ניתנה ליהודים
כל בחירה. על ידי ההכרה בהרוגים אלה כמתים על קידוש
השם האציל עליהם עם ישראל במוותם את הכבוד שנגזל מהם
באכזריות בחייהם.³

ויש ממד חמישי. כך מסכם אותו הרמב"ם:

ויש דברים אחרים שהם בכלל חילול השם, והוא שיעשה
אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות, דברים שהבריות
מרננים אחריו בשבילן, ואף על פי שאינם עבירות –
הרי זה מחלל את השם... הכול לפי גודלו של חכם.⁴

מי שהציבור נושא אליו עיניים כדמות מופת חייב להתנהג כדמות מופת. לדבקות בה' ולקפדנות במצוות שבין אדם למקום חייבת להתלוות התנהגות מופתית בתחום שבין אדם לחברו. כאשר הציבור מקשר דתיות עם יושרה, הגינות, ענווה וחמלה, שם ה' נמצא מתקדש. ואילו כאשר הדתיות נקשרת בעיני הציבור עם זלזול בזולת ובחוק, נמצא שם שמיים מתחלל.

המשותף לכל חמשת ממדי המשמעות הללו הוא הרעיון הרדיקלי, המצוי בלב לבה של הגדרתה העצמית של היהדות, שהקב"ה סיכן את "שמו", את המוניטין שלו בעולם, בבחורו לקשור אותו עם אומה יחידה ומיוחדת. הקב"ה הוא אלוהי האנושות כולה. אך הוא בחר בישראל כ"עֲדִיּוֹ", כשגריריו אל העולם. כשאנו נכשלים במילוי התפקיד, הרי זה כאילו מעמדו של הקב"ה בעיני העולם ניזוק.

במשך כמעט אלפיים שנה היה עם ישראל שרוי בלי בית, בלי ארץ, בלי זכויות אזרח, בלי ביטחון ובלי יכולת לעצב את עתידו ואת ייעודו. הוא לוהק לתפקיד שמקס ובר כינה "עם מנודה". המנודה, מעצם הגדרתו, אינו יכול לשמש דמות מופת חיובית. זו התקופה שקידוש השם לבש בה את הממד הטרגי של הנכונות למסירת הנפש על מזבח האמונה. תקופה זו פסה מן העולם. כיום, לראשונה בהיסטוריה, יש ליהודים ריבונות ועצמאות בארץ ישראל – וחופש ושוויון ברוב רובן של התפוצות. קידוש השם צריך לחזור אפוא למוכנו החיובי: התנהגות מוסרית מופתית.

קידוש השם מסוג זה הוא שגרם לכני חת לומר לאברהם "נְשִׂיאֵי אֱלֹהִים אֲתָהּ בְּתוֹכָנוּ" (בראשית כג, ו). הוא המעורר הערצה עולמית כלפי מדינת ישראל כשהיא שולחת צוותי

חילון, הצלה וסיוע לאזורי אסון ומצוקה. המושגים "קידוש השם" ו"חילול השם" קושרים יחדיו, בעבותות בל יינתקו, את הקדוש עם הטוב.

אם נאבד זאת, נבגוד בייעודנו כ"גוי קדוש". האמונה כי להיות יהודי פירושו, בין היתר, לבקש צדק ולעשות חסד, היא אשר גרמה לאבותינו לדבוק ביהדותם למרות כל הלחצים הקשים להתכחש לה. צחוקו הנורא של הגורל יהדהד אם נאבד את הקשר הזה דווקא עכשיו, דווקא כאשר אנו עומדים סוף סוף בעולם כשווים בין שווים ובכוחנו להיות אומת מופת.

מקדמת דנא נקרא עם ישראל להראות לעולם כולו שדת ומוסר הם שניים שילכו יחדיו. מעולם לא היה הצורך בכך דחוף כמו היום – כאשר אלימות ממניעים דתיים גואה בארצות מסוימות, וחילוניות לוחמנית בארצות אחרות. להיות יהודי משמעו לדבוק בהכרה שאהבת ה' היא גם אהבת מי שנברא בצלמו, האדם. אין אתגר גדול מזה, ובמאה ה-21 גם אין דחוף ממנו.

1. בראשית רבה מט, ט.

2. יומא פה ע"ב.

3. היה לכך תקדים. בתפילת "אב הרחמים", שחוברה לאחר טבח קהילות אשכנז במסע הצלב הראשון, מתוארים הנספים כמי ש"מסרו נפשם על קדושת השם" – אף כי רק לחלקם, ולא לכולם, ניתנה הבחירה בין מוות לבין התנצרות.

4. משנה תורה, הלכות יסודי התורה ה, יא.